

ZNAČENJSKI OPIS IMENIČKIH MORFEMA U HRVATSKOME JEZIKU

Doc. dr. Bernardina Petrović

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

✉ HR-10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

☎ +38516120070 📠 +38516120252

bernardina.petrovic@ffzg.hr

Sadržaj predavanja

- 1. Definicija i tipologija morfema.**
- 2. Značenjski opis imeničkih flektivnih morfema :
prema hrvatskim imeničkim sklonidbama.**
- 3. Značenjski opis imeničkih derivacijskih morfema
koji u hrvatskim priručnicima označuju ‘vršitelja
radnje’.**

1. Morfem

Pojam morfem uveo je krajem 19. stoljeća poljski lingvist i začetnik kazanjske škole Baudouin de Courtenay. Taj se naziv međutim nije uvijek upotrebljavao u smislu u kojem ga poima moderna lingvistika. Tridesetih je godina 20. stoljeća Leonard Bloomfield morfem stavio u prvi plan jezikoslovnoga proučavanja.

Francuski je lingvist André Martinet morfem tumačio kao znak za vezani morfem, a pojam monem opisivao je kao nadređenicu pojmovima leksem i morfem.

Morfem jest apstraktna jedinica jezičnoga sustava, najmanja značenjska jezična jedinica – jedinica koja ima plan izraza i plan sadržaja. To znači da je morfem najmanja semantička sastavnica jedne riječi.

Morfem čini slijed fonema.

Reprezentacija je morfema različita u različitim situacijama. Te se različite reprezentacije jednoga morfema zovu morfi, a kad morfove razmatramo u odnosu jedne prema drugima govorimo o alomorfima. Tako izrazi nog-, nož-, noz- imaju isto značenje no različite izraze pa su to alomorfi jednoga morfema.

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

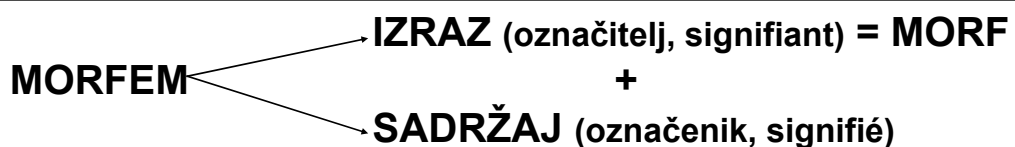
1. Morfem

MORFEM

osnovna jedinica u morfologiji;

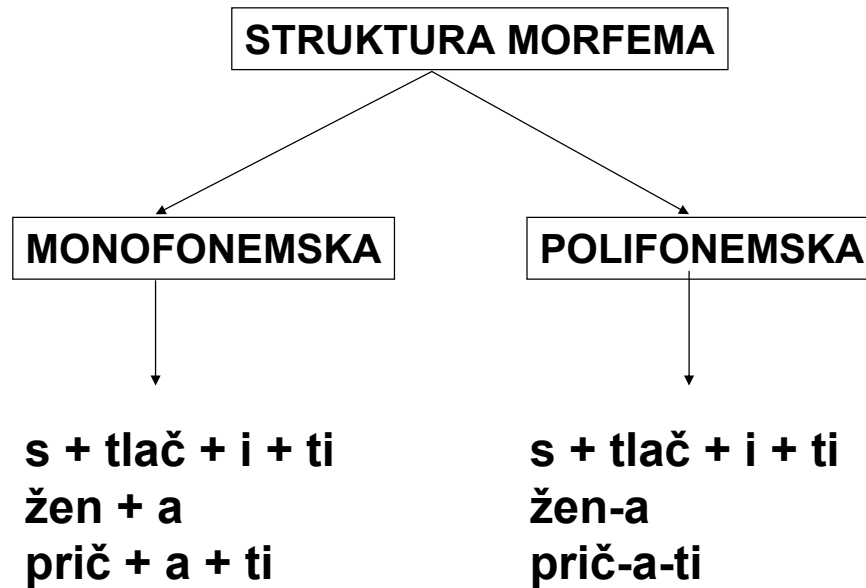
minimalni jezični znak;

najmanja jezična jedinica koja ima i plan izraza i plan sadržaja.

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Struktura morfema

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Morfem i slog

Morfemska granica i slogovna granica:

Granica se sloga može, a i ne mora poklapati s granicom morfema.

Slog određuje prisutnost samoglasničkog fonema; zato suglasnički fonemi koji pripadaju jednom morfemu čine sa samoglasnikom koji pripada drugom morfemu jedan slog.

Morfem može biti:

- a) manji od sloga: z + bor + Ø
- b) jednak slogu: po + moć + Ø
- c) različit od sloga: kuć + a /// ku-ća

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Morfem. Morf. Alomorf

JEDAN MORFEM ILI VIŠE MORFEMA = RIJEČ

- 1 morfem – mi, sutra
- 2 morfema – žen-a, glav-a
- 3 morfema – glav-ic-a, mol-i-ti
- 4 morfema – stan-ar-sk-i

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Morfem. Morf. Alomorf

Jedinice mogu biti:

vuk-Ø morfi

vuč-e alomorfi

vuc-i morfemi

ovisno iz kojeg ih se kuta promatra.

Kad su sami za sebe = morfi

vuk-
-Ø
vuč-
-e
vuc-
-i

Kad su u odnosu jedne prema drugima = alomorfi

vuk- : vuč- : vuc-

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Tipologija morfema

Morfemi se dijele prema dvama kriterijima:

1. prema mjestu koje zauzimaju u jedinici više razine:

- a) slobodni morfemi**
- b) vezani morfemi**

2. prema funkciji:

- a) leksičke**
- b) gramatičke**
 - 1) tvorbene (derivacijske, rječotvorne)**
 - 2) flektivne (oblikotvorne)**

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Tipologija morfema

I. Morfemi prema mjestu koje zauzimaju u jedinici više razine (u rečenici):

- a) SLOBODNI MORFEMI**
- b) VEZANI MORFEMI**

Slobodni morfem može u rečenici stajati samostalno, što znači da jedna riječ može imati samo jedan morfem (*da, sutra, mi, ja*).

Vezani morfem ne može stajati samostalno već se uvijek veže uz susjedni morfem koji je najčešće također vezani morfem.

Slobodni se i vezani morfem mogu povezivati na isti način kao i dva vezana morfema: bio- + -graf = biograf.

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Tipologija morfema

II. Morfemi prema funkciji:

1. KORIJENSKI (LEKSIČKI) MORFEMI

- temeljni nositelj značenja;
- tvore osnovu riječi (često se brkaju termini korijen i osnova);
- obvezatan barem jednom u svakoj samostalnoj kombinaciji morfema;
- u njegov se plan sadržaja preslikava izvanjezični entitet;
- popis = otvoreni skup;
- dijele se po ulozi u pojedinim vrstama riječi:
 - a) neograničeni korijenski morfemi (u autosemantičkih riječi: noć, hlad, zrak...);
 - b) ograničeni korijenski morfemi (u sinsemantičnih riječi: na, i, jer, da...).

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Tipologija morfema

II. Morfemi prema funkciji:

2. GRAMATIČKI MORFEMI (GRAMEMI)

- modificiraju značenje riječi;
- donose derivacijske i/ili fleksijske obavijesti;
- ne može ulaziti u kombinacije bez korijenskoga morfema;
- u njegov se plan sadržaja preslikava jezični entitet;
- popis = zatvoreni skup s konačnim brojem jedinica i njihovih odnosa.

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Tipologija morfema

II. Morfemi prema funkciji:

2. GRAMATIČKI MORFEMI (GRAMEMI)

a) DERIVACIJSKI (TVORBENI, RJEČOTVORNI)

- modificiraju značenje korijenskih morfema pa im je značenjska vrijednost znatno skromnija:
 - 1) PREFIKSALNI (morfem iz- u iz-nos-i-ti)
 - 2) SUFIKSALNI (morfem -ač u nos-ač-Ø)
- morfemi kojima se tvore nove riječi.

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Tipologija morfema

II. Morfemi prema funkciji:

2. GRAMATIČKI MORFEMI (GRAMEMI)

b) FLEKTIVNI (FLEKSIJSKI, INFLEKTIVNI, OBLIKOTVORNI)

- ne utječu na značenje korijenskih i derivacijskih morfema već pokazuju određene gramatičke odnose (padež, broj, stupanj, lice, vrijeme, glagolski način);
- morfemi kojima se tvore oblici (iste) riječi;
- samo sufiksalni, izuzev naj- na granici morfologije i tvorbe;
- prema položaju u riječi mogu biti:
 - a) medijalni -ov- u sin-ov-i
 - b) finalni -i u sin-ov-i

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Tipologija morfema

NULTI MORFEM -Ø

- Nulti morfem jest morfem koji se ne ostvaruje glasovno ili grafijski – znači ni u izgovoru ni u pismu.
- Nulti su morfemi oni morfemi koji stoje na mjestu nekog morfema koji se nije realizirao ni glasovno ni grafijski.
- Nulti je morfem jedinica u teorijskom opisu, zapravo oznaka kojom se pokriva određeni gramatički morfem – dakle ima gramatičku funkciju.
- Zapravo: nulti morfem pokriva prazno mjesto u sustavu.

N jd muž-Ø

G jd muž-a

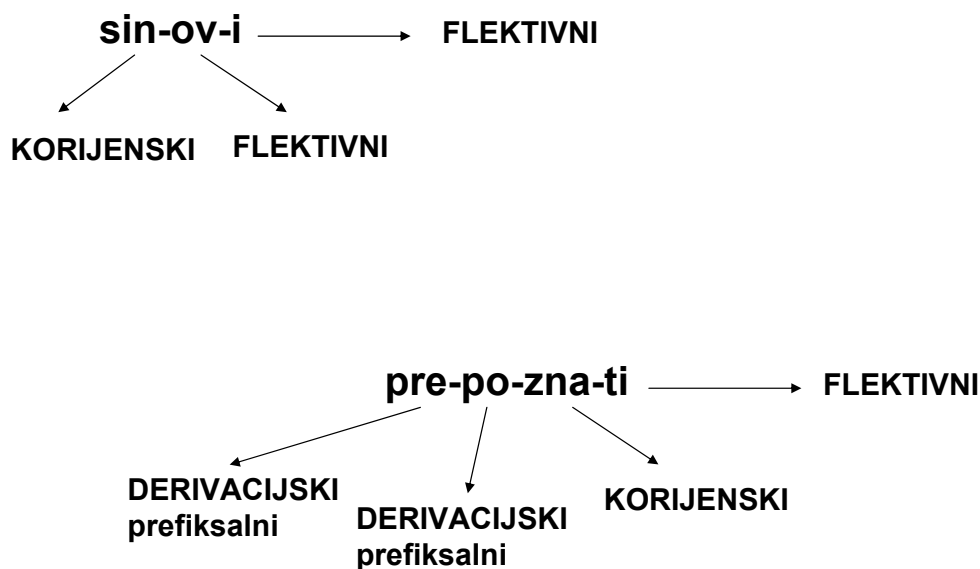
D jd muž-u

Može imati više značenja (funkcija):

- može biti flektivni morfem: primjerice označuje rod, broj i padež kod imenica a-vrste - nominativ jednine muškoga roda: *muž-Ø*
- može biti derivacijski morfem: *profesor-Ø-Ø : profesor-ic-a*.
- ali: ne može biti korijenski morfem.

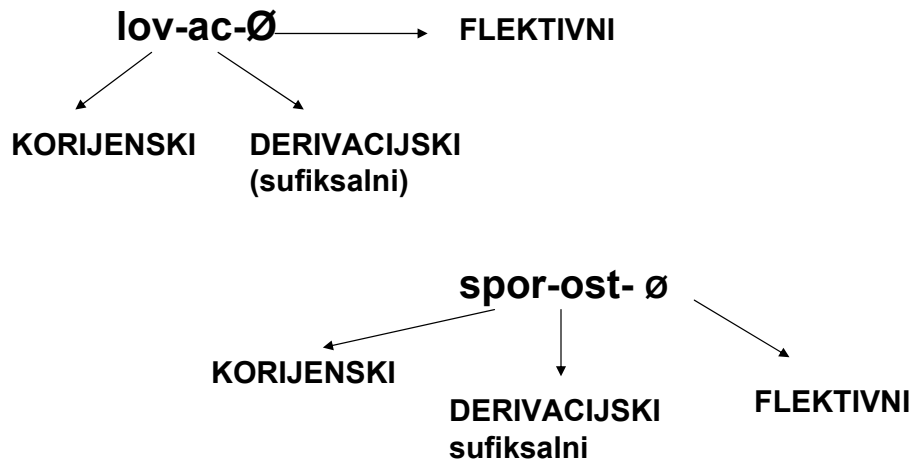
Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Tipologija morfema

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

1. Tipologija morfema

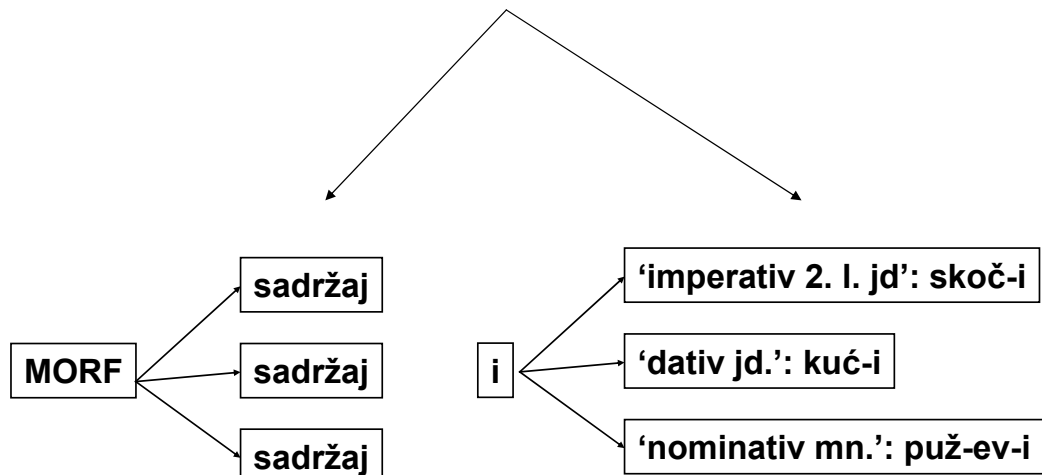
is-prav-i-ti kriv-u Drin-u
ima-ti putr-a na glav-i

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

2. Sadržaj morfema

SUPLETIVNOST

ISTOM MORFU MOŽE BITI PRIDRUŽEN RAZLIČIT SADRŽAJ
(jezična ekonomija)

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

FLEKTIVNI MORFEMI U HRVATSKIM IMENIČKIM SKLONIDBAMA

B R O J	P A D E Ž	a sklonidba		e sklonidba	i sklonidba	Ø sklonidba
		MUŠKI ROD	SREDNJI ROD	ŽENSKI ROD + Ž.rod, m. spol Ž. rod, m. i Ž. spol	ŽENSKI ROD	ŽENSKI ROD
J E D N I N A	N	Ø, -o, -e	-o/-e, -eØ-Ø	-a, -o, -e	-Ø	-Ø
	G	-a	-a	-ē	-i	-Ø
	D	-u	-u	-i	-i	-Ø
	A	-a (+), Ø, -o/-e (-)	-o/-e, -eØ-Ø	-u	-Ø	-Ø
	V	-e/-u, -o, -e,	-o/-e, -eØ-Ø	-a, -o, -e	-i	-Ø
	L	-u	-u	-i	-i	-Ø
	I	-om/-em	-om/-em	-om	-i, -ju, -u	-Ø
M N O Ž I N A	N	(ov/ev)-i	-a	-e	-i	-Ø
	G	(ov/ev)-ā, ī, -iju	-ā	-ā, -ū, -ī	-i, -iju	-Ø
	D	(ov/ev)-ima	-ima	-ama	-ima	-Ø
	A	(ov/ev)-e	-a	-e	-i	-Ø
	V	(ov/ev)-i	-a	-e	-i	-Ø
	L	(ov/ev)-ima	-ima	-ama	-ima	-Ø
	I	(ov/ev)-ima	-ima	-ama	-ima	-Ø

2. Sadržaj morfema

KORIJENSKI MORFEM	FLEKTIVNI MORFEM	
	IZRAZ	SADRŽAJ
sin-	-Ø	imen N jd m (+)
sin-	-a	imen G jd m (+)
sin-	-u	imen D jd m (+)
sin-	-a	imen A jd m (+)
sin-	-e	imen V jd m (+)
sin-	-u	imen L jd m (+)
sin-	-om	imen I jd m (+)

KORIJENSKI MORFEM	FLEKTIVNI MORFEM	
	IZRAZ	SADRŽAJ
stol-	-Ø	imen N jd m (-)
stol-	-a	imen G jd m (-)
stol-	-u	imen D jd m (-)
stol-	-Ø	imen A jd m (-)
stol-	-e	imen V jd m (-)
stol-	-u	imen L jd m (-)
stol-	-om	imen I jd m (-)

2. Sadržaj morfema

KORIJENSK I MORFEM	FLEKTIVNI MORFEM		KORIJENSK I MORFEM	FLEKTIVNI MORFEM	
IZRAZ	IZRAZ	SADRŽAJ	IZRAZ	IZRAZ	SADRŽAJ
žen-	-a	N jd ž (+)	kuć-	-a	N jd ž (-)
žen-	-e	G jd ž (+)	kuć-	-e	G jd ž (-)
žen-	-i	D jd ž (+)	kuć-	-i	D jd ž (-)
žen-	-u	A jd ž (+)	kuć-	-u	A jd ž (-)
žen-	-o	V jd ž (+)	kuć-	-o	V jd ž (-)
žen-	-i	L jd ž (+)	kuć-	-i	L jd ž (-)
žen-	-om	I jd ž (+)	kuć-	-om	I jd ž (-)

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

2. Sadržaj morfema

KORIJENSKI MORFEM	FLEKTIVNI MORFEM		KORIJENSKI MORFEM	FLEKTIVNI MORFEM	
IZRAZ	IZRAZ	SADRŽAJ	IZRAZ	IZRAZ	SADRŽAJ
tat-	-a	N jd ž (+) m spol	budal-	-a	N jd ž (+) m i ž spol
tat-	-e	G jd ž (+) m spol	budal-	-e	G jd ž (+) m i ž spol
tat-	-i	D jd ž (+) m spol	budal-	-i	D jd ž (+) m i ž spol
tat-	-u	A jd ž (+) m spol	budal-	-u	A jd ž (+) m i ž spol
tat-	-o	V jd ž (+) m spol	budal-	-o	V jd ž (+) m i ž spol
tat-	-i	L jd ž (+) m spol	budal-	-i	L jd ž (+) m i ž spol
tat-	-om	I jd ž (+) m spol	budal-	-om	I jd ž (+) m i ž spol

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

2. Sadržaj morfema

-Ø imen N jd m (+) A
 imen N jd m (-) A
 imen A jd m (-) A
 imen N jd, ž (+) Ø
 imen N jd, ž (+) Ø
 imen N jd, ž (+) Ø
 imen N jd, ž (+) Ø
 imen N jd, ž (+) Ø
 imen N jd, ž (+) Ø
 imen N jd, ž (+) Ø
 imen N jd, ž (+) Ø
 imen N jd, ž (+) Ø

-u imen D jd m (+) E
 imen D jd m (-) E
 imen L jd m (+)
 imen L jd m (-)
 imen V jd m (-)
 imen A jd ž (-)
 imen A jd ž (-)

-a imen G jd m (+)
 imen G jd m (-)
 imen A jd m (+)
 imen N jd ž (+)
 imen N jd ž (-)

-i imen D jd ž (-)
 imen L jd ž (-)

-om imen I jd ž (+)
 imen I jd ž (-)
 imen I jd m (+)
 imen I jd m (-)
 +
 imen I jd s (+)
 imen I jd s (-)

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

2. Sadržaj morfema

kos-¹

‘životinja
 (ptica pjevica
 crne boje i
 žutog kljuna)’

kos-Ø

kos-ov-Ø

kos-²

‘dio (čovjekove
 glave)’

kos-a

kos-at-Ø

kos-at-a

kos-at-o

kos-ic-a

kos-³

‘nagnut (nije u
 skladu s vodoravom
 osnovicom)’

kos-in-a

u-koš-en-Ø

na-koš-en-Ø

is-kos-a

u-kos-o

kos-⁴

1. ‘sjeći, rezati’
 2. *pren.* ‘ostavljati, odnositi’

kos-a (‘oruđe’)

kos-i-ti

kos-i-db-a

po-kos-i-ti

kos-ac-Ø

koš-nj-a

po-koš-en-Ø (1) (2)

po-koš-en-a (1) (2)

po-koš-en-o (1) (2)

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

2. Sadržaj morfema

tvor-1

‘životinja (zvijer iz porodice kuna koja kao obrambeno sredstvo luči neugodni sekret)’

tvor-Ø
tvor-ov-i
tvor-ov- Ø

tvor-2

1. ‘dio’,
2. ‘djelovanje’
3. ‘stvaranje’

tvor-i-ti
tvor-en-Ø
tvor-en-a
tvor-en-o
s-tvor-i-ti
s-tvor-ov-i
s-tvor-en- Ø
s-tvor-en-a
s-tvor-en-o
o-tvor-i-ti
za-tvor-i-ti

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

OSOBE (u gramatikama: ‘vršitelj radnje’ → ‘sudionik’)

Sufiksalni morfem	Značenje sufixalnog morfema	Primjeri
-ač(-Ø)	‘zanimanje (primarno i sekundarno)’ ‘sudionik događaja, zbivanja, procesa, stanja’ ‘stručno zvanje’	<i>brij-ač-Ø, svir-ač-Ø, polit-ič-ar-Ø</i> <i>do-stav-/l/j-ač-Ø</i> <i>pregovar-ač-Ø, ispitivač-Ø, izviđač-Ø,</i> <i>nastavljač-Ø, rasturač-Ø, predavač-Ø (1)</i> <i>predavač-Ø (2)</i>
-ār(-Ø)	‘zanimanje (primarno i sekundarno)’ ‘zvanje, naslov’	<i>zub-ār-Ø, cvjeć-ār-Ø, mes-ār-Ø, minist-ar-Ø</i> <i>magist-ar-Ø</i>
-er(-Ø)	‘zanimanje (primarno i sekundarno)’	<i>kaskad-er-Ø, spik-er-Ø, menadž-er-Ø</i>
-ac(-Ø)	‘zanimanje (primarno i sekundarno)’ ‘stručno zvanje’	<i>put-o-pis-ac-Ø, jezik-o-slov-ac-Ø, lov-ac-Ø,</i> <i>svinj-o-goj-ac-Ø,</i> <i>poslije-dipl-om-ac-Ø</i>
-lac(-Ø)	‘zanimanje (primarno i sekundarno)’ ‘sudionik događaja, zbivanja, procesa, stanja’	<i>spas-i-lac-Ø, ron-i-lac-Ø, misl-i-lac-Ø</i> <i>mač-ev-al-ac-Ø, bič-ev-al-ac-Ø;</i> <i>sluš-a-lac-Ø, tal-ac-Ø</i>
-telj(-Ø)	‘zanimanje (primarno i sekundarno)’ ‘sudionik događaja, zbivanja, procesa, stanja’	<i>iz-vjest-i-telj-Ø, spas-i-telj-Ø, uč-i-telj-Ø</i> <i>sluša-telj-Ø, čit-a-telj-Ø, muč-i-telj-Ø,</i> <i>iz-bav-i-telj-Ø</i>
-ir(-Ø)	‘zanimanje (primarno i sekundarno)’	<i>past-ir-Ø, port-ir-Ø</i>
-ijer(-Ø)	‘zanimanje (primarno i sekundarno)’	<i>šanson-ijer-Ø, hotel-ijer-Ø, rent-ijer-Ø</i>

OSOBE (u gramatikama: 'vršitelj radnje')

Sufiksadni morfem	Značenje sufiksalnog morfema	Primjeri
-ent(Ø)	'zanimanje (primarno i sekundarno) 'stručno zvanje'	<i>dirig-ent-Ø</i> <i>asist-ent-Ø, doc-ent-Ø, apsolv-ent-Ø</i>
-and(Ø)	'stručno zvanje'	<i>prepar-and-Ø, diplom-and-Ø</i> <i>magistr-and-Ø, doktor-and-Ø</i>
-ant(-Ø)	'zanimanje (primarno i sekundarno) 'služba' 'sudionik događaja, zbivanja, procesa, stanja'	<i>labor-ant-Ø, matur-ant-Ø</i> <i>praktik-ant-Ø, hospit-ant-Ø, ministr-ant-Ø,</i> <i>projekt-ant-Ø, diskut-ant-Ø, manipul-ant-Ø,</i> <i>simulant-Ø, hofir-ant-Ø, zajeb-ant-Ø</i>
-or(-Ø)	'zanimanje (primarno i sekundarno) 'stručno zvanje' 'sudionik događaja, zbivanja, procesa, stanja'	<i>egzekut-or-Ø (1), instrukt-or-Ø, inspekt-or-Ø</i> <i>profes-or-Ø, dokt-or-Ø (znanosti)</i> <i>egzekut-or-Ø (2), promot-or-Ø, provokat-or-Ø</i>
-ik(-Ø)	'zanimanje (primarno i sekundarno) 'sudionik događaja, zbivanja, procesa, stanja'	<i>liječ-n-ik-Ø, rad-n-ik-Ø, uvoz-n-ik-Ø</i> <i>gospodar-stv-en-ik-Ø, glazb-en-ik-Ø</i> <i>ljek-ar-n-ik-Ø, duh-ov-n-ik-Ø</i> <i>polem-ik-Ø, konj-an-ik-Ø,</i>
-ist(-Ø)	'zanimanje (primarno i sekundarno)'	<i>'kroat-ist-Ø, lingv-ist-Ø, slav-ist-Ø,</i>

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

2. Sadržaj morfema

MOCIJSKI MORFEMI

Mocijski morfemi označuju 'spol' (muški i ženski).

Spol je značajkom onih imenica u kojim morfemi sa značenjem muškoga spola stoje nasuprot morfemima koji znače ženski spol:

To su imenice koje znače:

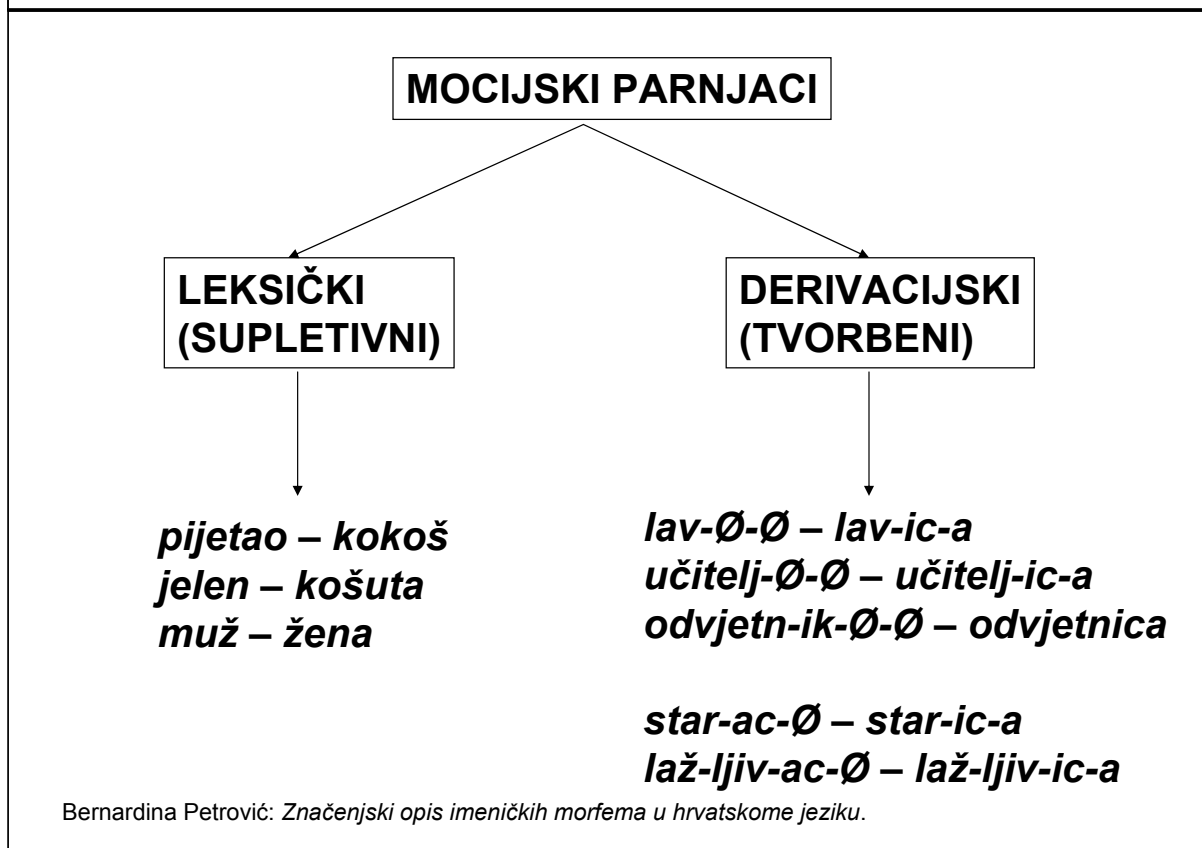
1. zanimanje (najčešće);
2. osobinu;
3. pristašu, pripadnika ili sljedbenika učenja, pokreta, reda ili pravca;
4. pripadnika naroda, stanovnika kraja ili stanovnika naseljenoga mjesta.

ROD: lingvistička (gramatička) činjenica

SPOL: sociolingvistička činjenica

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*

2. Sadržaj morfema

Mocijski morfemi koji označuju zanimanje			
m spol	ž spol	Primjer: m spol	Primjer: ž spol
-ik-(Ø)	-ic-(a)	<i>glazben-ik-Ø</i>	<i>glazben-ic-a</i>
-ač-(Ø)-(Ø)	-ic-(a)	<i>predav-ač-Ø</i>	<i>predavač-ic-a</i>
-ar-(Ø)-(Ø)	-ic-(a)	<i>zub-ar-Ø-Ø</i>	<i>zubar-ic-a</i>
-or-(Ø)-(Ø)	-ic-(a)	<i>inspektor-Ø-Ø</i>	<i>inspektor-ic-a</i>
-ant-(Ø)-(Ø)	-ic-(a)	<i>laborant-Ø-Ø</i>	<i>laborant-ic-a</i>
-ent-(Ø)-(Ø)	-ic-(a)	<i>asistent-Ø-Ø</i>	<i>asistent-ic-a</i>
-telj-(Ø)-(Ø)	-ic-(a)	<i>gradi-telj-Ø-Ø</i>	<i>graditelj-ic-a</i>
-log-(Ø)-(Ø)	-inj(a)	<i>psiho-log-Ø-Ø</i>	<i>psiholog-inj-a</i>
-ac-(Ø)	-k-(a)	<i>jezikoslov-ac-Ø</i>	<i>jezikoslov-k-a</i>
-ar-(Ø)-(Ø)	-k-(a)	<i>knjiž-n-ič-ar-Ø-Ø</i>	<i>knjižničar-k-a</i>
-er-(Ø)-(Ø)	-k-(a)	<i>kaskad-er-Ø-Ø</i>	<i>kaskader-k-a</i>
-ir-(Ø)-(Ø)	-k-(a)	<i>port-ir-Ø-Ø</i>	<i>portir-k-a</i>
-ijer-(Ø)-(Ø)	-k-(a)	<i>hotel-ijer-Ø-Ø</i>	<i>hotelijer-k-a</i>
-graf-(Ø)-(Ø)	-kinj-(a)	<i>daktilo-graf-Ø-Ø</i>	<i>daktilograf-kinj-a</i>

Bernardina Petrović: *Značenjski opis imeničkih morfema u hrvatskome jeziku.*